

Zbytky středověké stavby v Záběhlicích

NORBERT MAŠEK

Obraz dějin středověké Prahy a jejího nejbližšího okolí, vytvářený celá desetiletí na základě systematické práce různých vědních oborů, může být někdy, zcela náhodně, obohacen o zajímavou podrobnost. Takovým příkladem je výsledek výzkumu v Praze-Záběhlicích, který se vyvinul z běžné záchranné akce Muzea hlavního města Prahy.

V únoru 1960 hlásili pracovníci Vodních staveb n. p. při bagrování dna vypuštěného rybníka v Záběhlicích nález zdiva. Komise, vyvolaná Pražským střediskem památkové péče na základě nálezů několika drobných zlomků keramiky na nalezišti zjistila, že jde s největší pravděpodobností o středověký objekt a bylo rozhodnuto podniknout zde v létě téhož roku zjišťovací výzkum. K tomu došlo v červnu a červenci roku 1960. Byla prokopána a prozkoumána plocha cca 120 m², zachycující zhruba čtvrtinu celkového původního rozsahu stavby. Stavba byla dobře patrna v půdorysu na dně vypuštěného rybníka. Kromě patrného zvlnění v místech pozůstatků zdiva bylo možno rekonstruovat jeho průběh i na základě rozdílného zbarvení a výšky porostu, pokrývajícího počátkem léta celou střední část dna vypuštěného rybníka.

Hlavní částí výzkumu bylo prozkoumání obdélníkovité místnosti o rozměrech 11 × 7 metrů, která byla dobře zachována v celém půdorysu. Obvod tvořily 80–90 cm silné základové zdi, vybudované z hrubě přisekaných kamenů, spojovaných mal-

tou. Podlaha byla složena ze čtvercovitých, velmi dobře vypálených cihlových dlaždic, jež byly kladeny šikmo k průběhu základových zdí. Souvislá dlažba byla zachována na více než jedné třetině plochy místností. Pouze při západním okraji delší strany místnosti orientované ve směru jih-sever byla zjištěna destrukce vrchní stavby, z níž je patrné, že zeď byla stavěna z kamenů, prokládaných pravidelnými, dobře vypálenými cihlami. Jinak zachovaná výška neporušeného zdiva nepřesahovala nikde úroveň 30 cm nad dlažbou. O zastřešení si můžeme udělat představu jen z nálezů četných cihlových prejzů, jež se vyskytovaly nejen uvnitř obvodu objektu, ale i v jeho nejbližším okolí. Byly nalezeny i hřebenové prejzy se stříškovitým chráněním a zesílenými konci. Ve stavbě byly zřejmě původně kombinovány i mohutné pískovcové stavební dílce s hladce přisekanými a ohlazenými stranami, jež sice v žádném případě nebyly nalezeny v původním uložení, ale četné analogie dovolují pravděpodobný předpoklad, že byly zasazovány do nároží, případně použity v konstrukci oken a vchodu.

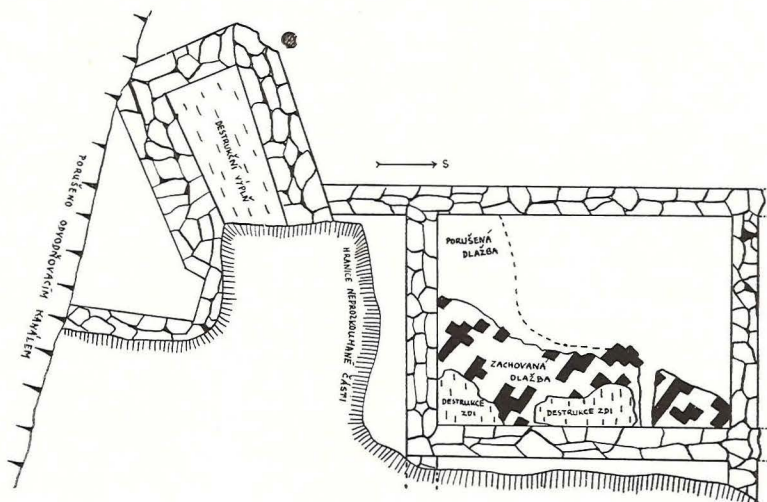
Při rozšíření plošného odkryvu jižně od popisovaného půdorysu byla odkryta část obvodové zdi a základy menšího obdélníkovitého objektu, který by snad bylo možno interpretovat jako součást fortifikace. Jeho zdivo bylo velmi mohutné, široké 110–120 cm, stavěné jako hlavní objekt z hrubě přisekaných kamenů, spojovaných

maltou, která tvořila na vnitřní straně jižnější zdi souvislou vyhlazenou plochu. Hloubku a původní úroveň dna nebylo možno zjistit, protože výzkum byl v těchto místech znemožněn pronikáním spodní vody, jejíž hladina se udržovala ve stejné výši jako úroveň vody v odvodňovacím kanále, který probíhal v těsném sousedství odkryté plochy. Vnitřek fortifikace byl vyplněn destrukcí, sestávající s kamenů, cihel, dlaždic a prejzů. Ve výplni byly nalezeny i ojedinělé zlomky keramiky. Při vybírání destrukčních vrstev bylo dosaženo maximální hloubky 110 cm od úrovně zachovaného povrchu zdiva. Důležitý konstrukční detail byl zjištěn v obou protilehlých delších stěnách fortifikace. Těsně pod úrovní zachovaného horního okraje zdi byly umístěny tři čtvercové otvory o rozměrech strany 8—10 cm, umístěné ve vodorovné řadě s odstupem cca půl metru. Odpovídající otvory byly i v protilehlé stěně. Lze důvodně předpokládat, že představují ložiska po pravděpodobně dřevěné

konstrukci, jež původně mohla tvořit podlahu. Tento předpoklad potvrzuje i shodné výškové zaměření zmíněných otvorů s úrovní dlažďené podlahy v hlavním objektu. Za zmínku stojí ještě velký stavební dílec z pískovce, nalezený v destrukci uvnitř fortifikace, v jehož delší stěně byl zasazen železný čep. Dále jižním směrem pak fortifikační zeď pokračovala a byla porušena výkopem odvodňovacího kanálu.

K původnímu rozsahu objektu zbývá ještě dodat, že v půdorysu, patrném na dně rybníka bylo možno spolehlivě vysledovat další tři místnosti, tvořící celkově obdélník o stranách minimálně 25×15 metrů, přičemž prozkoumaný objekt představoval jeho jihozápadní čtvrtinu. Na severní a východní straně bylo však další pokračování půdorysu porušeno již dříve při bagrování dna, takže dnes není možno spolehlivě rozhodnout, zda stavba nebyla ještě rozsáhlejší.

V celé prozkoumané ploše byl zděný

*Půdorys středověkého objektu v Záběhlicích — stav v roce 1960
(Kresba N. Mašek)*

objekt pokryt 10—20 cm silnou vrstvou bahenních náplavů, které zvláště ve své spodní části, těsně nad úrovní dlážděné podlahy obsahovaly početné zlomky keramiky. Nálezy keramiky byly zjištěny i pod úrovní podlahy, v místech, kde bylo dláždění porušeno. Je tedy možno bezpečně předpokládat, že keramika má přímou souvislost s objektem a že ji lze poměrně spolehlivě použít k jeho datování.

Většina nalezených zlomků pochází z hrncovitých tvarů s profilovanými okraji. Charakteristické je velmi dobré vypálení a výroba na kruhu. Většinou tenkostěnné nádoby byly buď zcela bez výzdoby, nebo byly opatřeny jednoduchými vodorovnými rýhami na podhrdlí. V několika případech se vyskytla jednoduchá včolovaná výzdoba, klikatky nebo půlobloučky ve vodorovných řadách. Ojedinelá pásková ucha byla umístěna na podhrdlí hrncovitých tvarů a zasahovala až k okraji. Bylo nalezeno i několik zlomků kónických pokliček. V povrchové úpravě keramiky se jen v jednom případě nálezu silnostěnné mísy z destrukce ve fortifikaci vyskytla světle zelená glazura, jinak byly nádoby ponejvíce šedočerné, výjimečně i světle okrové. Zajímavý je také výskyt dvou zlomků s červenohnědým malováním. Při úvaze o datování nálezů ze Záběhlic je možno se opřít o některé nejnovější pražské nálezy. Největší kolekci středověké keramiky přinesl záchranný výzkum Muzea hlavního města Prahy v Jindřišské ulici. Kolekce, získaná počátkem roku 1964 je datována do druhé poloviny 15. a na počátek 16. století (N. Mašek: Soubor keramiky a středověký zděný objekt z Jindřišské ulice v Praze, Archeologické rozhledy XVIII-1966, str. 202 ad.). Porovnáme-li kolekci z Jindřišské ulice s nálezy v Záběhlicích, vyjde najevo nepochybně větší relativní stáří záběhlického materiálu. Na

keramice z Jindřišské ulice je běžná glazura, alespoň na vnitřní straně a při okraji, vyskytují se zde běžně vyspělé džbánovité tvary, tuhování povrchu i vleštovaná výzdoba. Naproti tomu v Záběhlicích se setkáváme i s archaickou úpravou povrchu tmavě šedoohnědých nádob, na nichž jsou patrné tradice pozdně hradištní keramiky. Zajímavou shodou okolností je skutečnost, že v Jindřišské ulici byl výzkumem zachycen i zděný objekt, stavebně blízký objektu ze Záběhlic. Vyskytly se zde i téměř shodné dlaždice o rozměrech 20 × 20 cm. Srovnáním výskytu některých dalších detailů keramiky, mezi jiným i výskytu červenohnědého malování, jehož počátky sahají hluboko před začátek 15. století (N. Mašek: Středověký objekt z Loun, Archeologické rozhledy IX-1957, str. 507—509, 520), dojdeme k pravděpodobnému datování keramiky ze Záběhlic do přelomu 14. a 15. století. To podporuje i srovnání s dalšími kolekcemi středověké keramiky z Prahy, například z kláštera blahoslavené Anežky, z Vladislavovy ulice, ulice U půjčovny a z třídy Politických vězňů (vesměs ze sbírek Muzea hlavního města Prahy).

Kromě keramiky byly v Záběhlicích nalezeny i méně výrazné zlomky skla a několik železných předmětů. Jsou to především hřeby, součást železné přezky lyrovitého tvaru a polovina koňské podkovy. Všechny zmíněné předměty zapadají dobře do rámce výše naznačeného datování.

Zbývá ještě vlastní interpretace zděného objektu. Jeho poloha uprostřed rybníka a poblíž kostela v Záběhlicích, jehož nejstarší část pochází z 12. století (1125) napovídá, že by mohlo jít o stavbu fortifikačního charakteru. V Sedláčkově soupisu nacházíme u Záběhlic zmínku o dvou tvrzích, z nichž jedna stávala bezesporu v místech dnešního zámku, ležícího

východně od místa našeho nálezů. Druhá tvrz byla podle Sedláčkova sdělení zničena v době husitských válek v roce 1420. Z těchto důvodů a porovnáním nálezové situace, která dokazuje, že ke zničení objektu došlo skutečně v první polovině 15. století, se nabízí možnost ztotožnit námi popisovaný objekt právě s tvrzí, zaniklou na počátku husitských válek. Charakteru tvrže odpovídá i celkový stavební ráz objektu a jeho umístění.¹ V případě potvrzení zmíněného předpokladu, především podrobnějším studiem původních historických zpráv, by pak i nálezy získané z objektu nabyly na významu, protože bychom měli přesnější oporu pro jejich

datování. Účelem našeho pojednání však bylo prozatím jen archeologické zhodnocení výzkumu v Záběhlicích a další historické poznatky mohou být předmětem dalšího studia.

Závěrem ještě poznámka ke staršímu osídlení místa. V hloubce 1 metru pod úrovní základů středověkého objektu byl v podložních vrstvách nalezen zdobený zlomek slovanské keramiky z počátku mladší doby hradištní a několik dalších slovanských zlomků bylo nalezeno i v okolí stavby. Je tedy patrné, že místo bylo osídleno již před založením kostela a že i předpokládaná tvrz byla zbudována v prostoru vyspělé středověké osady.

¹ V této souvislosti je třeba upozornit také na skutečnost, že i údaje o staré středověké cestě, publikované v článku H. Ječného (Staré cesty v pražské krajině, Ochrana památek 1959, str. 35 ad, plánek na str. 40), potvrzují předpoklad naší lokalizace.